

Lutpulla Mutellip'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Lokman BARAN*

Özet: Lutpulla Mutellip, Çağdaş Uygur Edebiyatının yetiştirmiş olduğu önemli bir şair, yazar ve mücadele insanıdır. Çağdaşları Abduhaluk Uygur, Elkem Ehtem, Abduriyim Teleşov Ötkür gibi şair ve yazarlardan farklı bir eğitim alması, sanat anlayışının oluşmasında rol alan şahsiyetler, Uygur edebiyatında o güne kadar görünmeyen tiyatro, fileyton tarzında eserler vermesi ve bu sanat dallarını Uygur halkına tanıtılabilmek için makale ve yayıncılığı kullanması onu diğer Uygur şair ve yazarlarından ayırmaktadır. Lutpulla Mutellip, halkının esaretten ve cahillikten kurtulması için sadece edebiyatı ve sanatı kullanmamış, Üç Vilayet İnkılabına aktif olarak katılarak halkının bağımsızlığı için mücadele etmiştir. Makalede şairin hayatı, sanatı ve edebi kişiliği bugüne kadar yayınlanmış Uygurca, Rusça ve Türkçe kaynaklara dayanarak ele alınmış ve yer yer eserlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lutpulla Mutellip, Uygur, Doğu Türkistan, Uygur Edebiyatı, Çağdaş Uygur Edebiyatı

1. Lutpulla Mutellip'in Hayatı

Lutpulla Mutellip, Çağdaş Uygur Edebiyatının yetiştirmiş olduğu nadir şahsiyetlerden birisidir. Hayatı boyunca yazmış olduğu şiirleri, manzum eserleri ve makaleleri ile halkına ve vatanına hizmet etmiştir. Şair, özellikle Uygur şiirine Çağdaş dünya şiirinin ve klasik Çağatay şiirinin şekil ve nazım biçimlerini sokarak Uygur şiirinde yeni bir çağ açmayı başarmıştır. Mutellip, sadece bir şair sıfatında kalmakla da yetinmemiş, yazmış olduğu sahne eserleri ve makaleleri ile halkına seslenmiş, halkının dünyadaki uygar, çağdaş ve özgür milletlerden birisi olması için büyük çaba sarf etmiştir. Onun, halkının dünyadaki uygar, çağdaş ve özgür milletlerden birisi olması için harcamış olduğu bu üstün gayretler şairi vatanı ve milleti uğruna ölmeye kadar götürmüştür.

Çok yakın bir tarihe kadar şairin doğum tarihi ve yeri şaibeli olmuş ve birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Özellikle şairin doğum yerinin neresi olduğu üzerinde birçok görüş ortaya atılmış, başlangıçta şairin doğum yerinin bugünkü Doğu Türkistan'ın (Şincañ Özerk Bölgesi) Gulca şehri olduğu söylenmiş ve öyle kabul edilmiştir. Fakat yapılan araştırmalar ve şairin yakın

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Anabilim dalı Yüksek Lisans mezunu / BİŞKEK
baranlokman@yahoo.com; bortecine11@hotmail.com

akrabalarının vermiş olduğu bilgiler neticesinde Lutpulla Mutellip'in bugünkü Doğu Türkistan'ın (Şincañ Özerk Bölgesi) Gulca şehrinde değil, Kazakistan'ın Almatı bölgesindeki Uygur Bölgesi olarak da bilinen Nilka kasabası Çunçi köyü Sayboyu mahallesinde doğduğu kesinlik kazanmıştır. Bu mahalle bugün resmi kayıtlarda Lutpulla Mutellip mahallesi olarak geçmektedir” (Tursun 1998: 17).

Şairin doğum yerinin şaibeli olduğu gibi yakın bir tarihe kadar doğum tarihi de kesin olarak belli değildi. Şairin doğum yılı tam olarak bilinse de hangi ayda ve günde doğduğu hakkında kesin deliller yoktu. Hatta bu yüzden Doğu Türkistan'da (Şincañ Özerk Bölgesi) Lutpulla Mutellip hakkında yayınlanan eserlerde şairin doğum tarihi tam olarak verilmemiştir. Buna göre, 1950 yılında yayınlanan Lutpulla Mutellip Eserleri adlı kitabın önsözünde ve 1956 yılında yayınlanan Muhabbet Hem Nepret (Aşk ve Nefret) adlı derlemeye yazılan önsözde şairin, sadece “Lutpulla Mutellip 1922 yılında doğmuş ve çocukluk yılları İli vilayetinin Nilka kasabasında, daha sonra da Gulca şehrinde geçmiştir” şeklinde verilen bilgiyle yetinilmiştir. 1981 yılında Milletler Neşriyatı'nda yayınlanan Lutpulla Mutellip Eserleri adlı kitapçıga yazılan önsözde ise “Lutpulla Mutellip 1922 yılında İli vilayetinin Nilka kasabasında bir molla ailesinde doğmuştur”, 1982 yılında neşredilen Lutpulla Mutellip Hakkında Hikaye, Lutun adlı kitapçıklarda ve 1983 yılında neşredilen Lutpulla Mutellip Eserleri adlı kitapta “Lutpulla Mutellip, 16 Kasım 1922 tarihinde doğdu” diye yayımlanmışsa da güvenilir deliller gösterilemediği için birçok kişi ve eleştirmen tarafından kabul edilmemiştir.

Lutpulla Mutellip'in babası Hezim Ahun'un, dini içerikli bir kitap olan Bin Bir Hadis adlı kitabın kapağına “Lutpulla 16 Kasım 1922 yılında dünyaya geldi” diye not düşmesi sonucu şairin doğduğu ay ve yıl hakkındaki görüşler üzerine şüphe ortadan kalkmış ve bu kayda göre doğum tarihi 16 Kasım 1922 olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Tursun 1998: 30-32).

Lutpulla Mutellip küçük yaşlardan itibaren ailesinin yanında dini ilimleri halkın içinde ise türkü, şiir ve atasözlerini öğrenmeye başlamıştır. Onun çok zeki, akıllı ve öğrenmeye istekli olduğunu gören ailesi onu sıradan bir Uygur mektebine vermeyi istememiş, bunun yerine çağdaş tarzda eğitim veren ve öğretim dili ağırlıklı olarak Tatarca ve Rusça olan Gulca şehrindeki Tatar ilkokuluna vermiştir. Lutpulla Mutellip burada 1936 yılına kadar okuduktan sonra yine Gulca şehrinde bulunan Rus lisesinde okumuş iki yıl sonra sınav ile Vilayet Öğretmen Yetiştirme Enstitüsünde okumak için Urumçi şehrine gitmiştir.

1941 yılında ise, ihtiyaç üzerine, eğitimini tamamlayamadan Sovyet mühendislerinin hazırlamış olduğu inceleme ve araştırma grubunda tercüman olarak Güney Şincañ'a gider. Mutellip'in bu gezi boyunca Uygur halkı ile iç içe olması, halkın yaşamını, düşünce ve fikirlerini öğrenmesi, dünyaya bakış açısının

şekillenmesine ve yüreğindeki halk sevgisinin artmasına büyük etki eder. İkinci Dünya Savaşının başlaması neticesinde Sovyet mühendislerinin tekrar ülkelerine dönmesiyle araştırma tamamlanmış, Lutpulla Mutellip Urumçi'ye geri dönmüştür. Şair Urumçi'ye döndükten sonra eğitimini orta derecede tamamladı şeklinde lisans diploması almıştır (Tursun 1998: 101-104).

Mutellip, Urumçi'ye döndükten sonra 1941 yılında Şıncañ Gazetesinde yazar olarak çalışmaya başlar ve aynı gazetede 'Edebiyat Gülzarı' adlı sayfayı çıkarır.

"1943 yılının gelişyle beraber Şıncañ'ın siyasi havasında büyük değişimler olur. Şiñ Şisey "Gelişim Maskesi"ni çıkarıp Gomindañ partisine katılır. Ocak ayında Şıncañ'da Gomindañ partisinin il şubesi açılır. Haziran ayında Gomindañ yönetim kurulu Şıncañ gazetesini kontrol edebilmek için temsilcisi Fen Guñbin'i Şıncañ gazetesinin başına getirir. Çünkü, Şıncañ gazetesi o zamanki Şıncañ'ın teşkilat organı ve Şıncañ'daki hakimiyetin mühim bir silahıydı" (Tursun 1998: 139-140).

Gomindañ Çin Milli partisinin yönetime gelmesiyle beraber Şıncañ'da aralarında Lutpulla Mutellip'in de bulunduğu, devrimci, yenilikçi ve vatansever gençler göz altına alınmış, devrim içerikli kitaplara el konulmuş, yenilikçi yayınevleri kapatılmıştır.

Hapsedilmek ya da sürgün edilmekle karşı karşıya kalan Lutpulla Mutellip, 1943 yılının sonlarında Gomindañ partisi tarafından Urumçi şehrinde ve Şıncañ gazetesinden uzaklaştırılmak için Aksu, Şıncañ Gazetesine yardımcı yazar olarak tayin edilir.

Lutpula Mutellip'in Aksu şehrine gelmesi, Aksu halkı arasında adeta bayram sevinci yaratır. Lutpulla Mutellip Aksu Şıncañ gazetesinin yardımcı yazarlık görevine başlar (Zaman 1998: 215). Aksu gazetesinde "Cenub Şamili" adlı sayfayı şair Nimşehit, Bilal Ezizi gibi genç şairlerle bir araya gelerek halkını aydınlatma amacıyla çıkarmaya başlar.

Lutpulla Mutellip, Aksu şehrine geldikten sonra da Gomindañ'a karşı çalışmalarına devam ederek kendisi gibi düşünen gençleri örgütler ve etrafında toplar. Lutpulla Mutellip'in bu çalışmalarını fark eden ve halkın kendilerine karşı tepki gösterdiğini anlayan Gomindañ (Çin Milli Partisi) Aksu şehrinde devrimci taraftarlarına ve halka karşı adeta terör estirerek devrimcileri ve onlara sempati duyanları göz altına alır. Gomindañ'a karşı mücadele etmenin sonuçlarını basın ve bildirimlerle halka anlatır. Gazetelerde yalan haberler, halk içinde hainlik, iki yüzlülük ve ispiyonculuk artar. Fakat, Aksu halkı ve devrimciler bütün bunlara aldırmaıyıp haklı mücadelelerine devam eder (Zaman 1995: 215).

Lutpulla Mutellip, 1944 yılında yazdığı Şair Toàrusida Muveşşeh adlı şiirinde şaire seslenerek halkını "Yaşamak için Mücadele" etmeğe çağırır. 1938 yılında

yazdığı Hiyelçan Tilekler adlı şiirinde halka seslenerek halkın bağımsızlık hareketini destekler. O, sadece keskin kalemle değil Aksu'da çalışan Münirdin Hoca, şair Bilal Ezizi gibi yenilikçi gençlerle birleşip Gomindañ'a karşı daha sonra kendisinin adıyla "Mutellip Teşkilatı" diye adlandırılacak olan "Uçkunlar İttipakını" kurarak mücadelesine devam eder.¹ Bu teşkilat "Üç Vilayet İnkılabı" ile birleşerek çiftçileri silahlı mücadele için ayaklandıracakları sırada hain Hekim Nur'un ihbarı üzerine şair ve arkadaşları hapse atılır.

Gomindañ'a karşı halkının bağımsızlığı için canla başla savaşan "Üç Vilayet İnkılabı" ordusu, 1945 yılının sonbahar ayında karlı dağlardan Güney Şincañ'a geçip Gomindañ ordusu ile savaşarak Aksu şehrinin bağımsızlığını kazanır (Zaman 1995: 216-217). Gomindañ üyeleri, şair Lutpulla Mutellip'in ve dava arkadaşlarının hapishanede isyan çıkarmasından korktukları için 18 Eylül 1945 tarihinde şairi ve arkadaşlarını idam ederler.

Lutpula Mutellip'in ve dava arkadaşlarının idam edilmesine öfkelenen halk isyan ederek hapishaneyi basar. Halk, Lutpulla Mutellip'in yattığı hücrenin duvarına kendi kanıyla yazmış olduğu aşağıdaki iki satırlık şiiri görür.

*Bu keñg zemin men üçün boldi devrez,
Yaş gülümni hazan kıldı kanhor ebleğ*

(Bu geniş topraklar benim için oldu cehennem,
Genç gülümü hazan etti hunhar düşman.) (Emet 1998: 97)

Lutpulla Mutellip ve arkadaşlarının vahşice idam edilmesinden beş yıl sonra vatani ve halkı uğruna canını feda eden şairi hatırlayan Uygur halkı ayaklanarak Mutellip'in idam edildiği hapishaneye gelir ve burada şairin ve dava arkadaşlarının gömüldükleri yeri aramaya başlar. Fakat, bütün aramalara rağmen amacına ulaşamayan halk galeyana gelerek hapishanenin gardiyanlarını şairin gömüldüğü yeri söylemeleri için zorlarlar. Öfkeli halkın baskısına fazla dayanamayan gardiyanlar "şairin daha önceden bir domuz ahırına olan bugün ise tuvalet olarak kullanılan yerde gömülü olduğunu söylerler." (Tursun 1998: 214) Bu duruma çok sinirlenen halk büyük bir öfkeyle gardiyanların gösterdikleri tuvaleti kazmaya başlar. Kazı sonucunda şair ve dava arkadaşlarının paramparça edilmiş cesetlerinin toplu halde yattığını görürler.

Aksu ve çevre illerden gelen halk, bu vatan evlatlarının paramparça edilmiş cesetlerini İslam kaidelerine ve Uygur geleneklerine göre defneder.

2. Lutpulla Mutellip'in Sanat Anlayışı ve Onun Sanat Anlayışının Oluşumunda Türk ve Dünya Şairlerinin Yeri

Lutpulla Mutellip, Çağdaş Uygur edebiyatında yeni bir çığır açmış ve ilklere imza atmıştır. Özellikle onun çağdaş dünya şiiri ile klasik Çağatay ve Uygur halk şiirini birleştirmesi, Uygur edebiyatı tarihinde ilk defa çağdaş anlamda

tiyatroyu kurması, yeni nesil yazarlarını yazdığı edebi makalelerle yönlendirmesi onu Çağdaş Uygur Edebiyatında zirveye taşımıştır. Bugün dahi Uygur şair ve yazarlarının bir çoğu Mutellip'in atmış olduğu temel üzerinde edebi faaliyetlerini inşa etmektedirler.

Lutpulla Mutellip'in edebi şahsiyetini incelediğimiz zaman şairin sanat anlayışının oluşmasındaki Uygur, Tatar ve Rus aydınlarının etkisini ve şairin almış olduğu Batı tarzı eğitim şeklinin büyük tesirlerini görmekteyiz. İlk mektebi Tatar lisesinde bitirdikten sonra eğitim hayatına Rus lisesinde devam eden şair, Tatar edebiyatı şairlerinden Derdmen, Abdulla Tokay, Sovyet dönemi Özbekistan aydın şair ve yazarlarından Ömer Muhammedi, Nur Esrail ve Rus edebiyatçılarından Puşkin, Lermantov, Gorki, Dostoyevski gibi büyük edebi şahsiyetlerle tanışmış ve bu şahsiyetlerin ışığında sanat anlayışını şekillendirmiş ve geliştirmiştir. Tatar ve Rus edebiyatından etkilenen şair Rus Halkının Sadık Oğlu Puşkin, Sovyet Edebiyatının Alevi Mayakovski adlı iki makale yayımlamıştır.” (Narinbayev. 2004: 554) Mutellip, Bir Tatar Şairinin Sözi (Bir Tatar Şairinin Sözü) adlı şiirinde:

*Puşkin ve Lermontovdin örnek aldım,
Asta asta yukiriga örlöp mañğdım,*

Puşkin ve Lermantov'dan esinlendim,
Yavaş yavaş yukarıya doğru yükseldim.

diyerek, Rus edebiyatının bu iki büyük şairinin kendi edebiyat anlayışında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu dile getirmektedir.” (Molayutov 2002: 56)

Şairin edebiyata ve sanata olan aşinalığını fark eden Enver Nesiri, şairin şiirlerini 1934 yılında sorumlu yazı işleri müdürü, 1936 yılından sonra ise yönetici ve yazar olarak çalıştığı İli Şıncañ Gazetesi”nde yayımlamaya başlar. Şıncañ gazetesinde şairin Benim Yaş Gonca Gülüm Açılıyordu, Çin Partizanları, Güreş, Halkıma, Efendi Olmak, Çiftçime, Canan Eyles, Büyük Güreş Koyunda, Çin gibi şiirleri yayımlanır.

Enver Nesiri, şairin şiirlerini Şıncañ gazetesinde yayınlamakla da yetinmemiş müdür yardımcısı olduğu Uygur Sanat Derneği'nde (Sanai Nefisse) şairi çeşitli görevlerde çalıştırarak Mutellip'in edebi şahsiyetinin renklenmesini ve sanat anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Lutpulla Mutellip Sanai Nefisse adlı dernekte; Ayağımı Kördüğüm Ettim, Ho! Ho! Ho!, Tırnaklarımı Kestim, Ver Sigaranı, Hanvauma (Şaşa Kalma) gibi küçük komedilerini sahneleyip oynayarak edebi hayatına devam etmiştir.

Lutpulla Mutellip, Enver Nesiri'nin kendi sanat anlayışının oluşmasındaki önemini Benim ilk hocam Nesiri'dir. O, beni gerçekten de tanınmış kalem ustası olarak yetiştirdi (Zaman 1995: 355) şeklinde ifade eder.

Enver Nesiri'den sonra şairin edebiyat ve sanat anlayışının gelişiminde ikinci rolü Lutpulla Mutellip'in Öğretmen Yetiştirme Enstitüsündeki hocalarından İbrahim Muti alır. İbrahim Muti, şairi Özbek Edebiyatı şairlerinden Nur Esrail ve Ömer Muhammedi ile tanışır. Hocası vasıtasıyla Nur Esrail'in şiir üslubuna vakıf olan Mutellip, Çağatay edebiyatını çok iyi bilen bir hocadan ders alarak kısa zamanda Çağatay şiirini ve edebiyatını öğrenir ve Çağatay şiirini çağdaş şiir anlayışı ve Uygur Halk şiiriyle sentezleyerek Aksu Şıncañ Gazetesinin Cenub-Şamili adlı sayfasında yayınlanan Gerib-Senem ve Tahir-Zöhre adlı Uygur Halk hikayelerini, kendi üslubuyla yorumlamış, Uygur milli dans ve ezgilerini on iki mukam ve geleneksel Uygur kıyafetleriyle birleştirerek Aksu Vilayetsel Uygur Medeniy Akartış Uyuşması (Aksu Şehri Uygur Medeniyetini Yükseltme Derneği) tarafından düzenlenen sahne oyununda bizzat Tahir ve Garip'in baş rollerini oynayarak sahneye koymuştur.²

Şair, enstitüyü bitirdikten sonra hocası Enver Nesiri'nin desteğiyle şiirlerini yayımladığı Şıncañ gazetesinde baş yazar olarak çalışmaya başlar ve gazete- de Tatar ve Rus edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarının sanat anlayışı olan "Sanat toplum içindir" düşüncesiyle açtığı Edebiyat Nezeriyesi (Edebiyat Teorisi) adlı sayfayla kısa bir süre içinde gazetenin prestijini arttırarak yayımlanan eserlerin fikri içeriğini yenilemiştir. "Daha sonra redaktör olarak çalışırken genç gazetecilere hayat gerçeklerinde sanatı görebilme becerisini öğretmiş, insanın hayatta daha aktif bir rol alabilme; olaylardan ve örneklerden genel hükümler çıkarabilme yetisini kazanabilmeyi öğretmiştir" (Narinbayev 2004: 554).

1942 yılının başlarında Lutpulla Mutellip, Şıncañ Gazetesinin Yazı İşleri Bölümünde çalışmaya başlar. "O günler, Çin'in ve dünyanın siyasi çehresinde keskin değişimlerin olduğu zamanlardı" (Tursun 1998: 121).

Lutpulla Mutellip, Şıncañ Gazetesinde eserlerini ve faaliyetlerini genişletmek, yazarları bir çatı altında toplamak ve yönlendirmek için Edebiyat Gülzarı adlı sayfayı çıkartmıştır. Edebiyat Gülzarı adlı sayfa Uygur edebiyat tarihinde büyük işlere imza atar. Çünkü o zamana kadar Doğu Türkistan'da ne bir gazetede edebiyat sayfası ne de bir edebiyat ve sanat dergisi vardı. Bundan dolayı bu edebiyat sayfası, Doğu Türkistan'ın (Şıncañ Uygur Özerk Bölgesi) tarihinde ilk defa Uygurlar arasında edebiyat çalışmalarını yönlendirme, edebiyat ve sanat yazarlarını bir araya getirme, Çağdaş Uygur edebiyatını şekillendirme ve geliştirme rolünü oynamıştır. Lutpulla Mutellip'in Edebiyat Gülzarı adlı edebiyat sayfasındaki çalışmalarını onunla beraber çalışan arkadaş Abdurrahman Rozi şöyle anlatır:

'Lutpulla Mutellip, Şıncañ Gazetesinde edebiyat yazarı olduktan sonra Edebiyat Gülzarı diye özel bir sayfa çıkardı. Edebiyat Gülzarı, ülkemizin her yerindeki özellikle Urumçî'deki genç yazar ve şairler için kendi kabiliyetlerini

gösterme kürsüsüne dönüşerek ülkemizde Uygur çağdaş edebiyatını canlandırmada önemli bir rol oynadı. Edebiyat Gülzarında, yeni konular gün geçtikçe sayı bakımından artmaya başladı. O günlerde ülkemizin değişik vilayetlerinden ve bir çok kasabasından her gün büyük miktarda şiir, hikaye ve başka edebi makaleler geliyordu. Lutpulla Mutellip, bu eserleri içtenlikle inceleyip gazetede yayımlar, edebi olarak yetersiz gördüğü makalelerin de eksik taraflarını bu sayfada belirtirdi. Yazarlara gazete sütununda, mektup sayfasında ve direk ağızdan fikir ve öneriler verirdi. Lutpulla Mutellip, kendisinin sadece mücadeleye teşvik eden eserleri ile tanınmayıp, genç heveskârlara gösterdiği samimi yardımları, önerileri ile de yazarların yakın dostu ve ustası olmuştur.' (Tursun: 1998: 130-131)

Lutpulla Mutellip, Şıncañ Gazetesinde Edebiyat Gülzarı adlı sayfada yazmış olduğu yazıları ve Gomindañ Partisine karşı yapmış olduğu faaliyetlerinden dolayı 1943 yılının sonlarında Aksu şehrine sürgün olarak gönderilir.

Aksu şehrine sürgün olarak gönderilen şair burada Şıncañ Aksu Gazetesinde yardımcı baş yazar olarak çalışmaya başlar.

Şıncañ Aksu Gazetesinde çalışmaya başlayan yazar Urumçî'de Şıncañ Gazetesinde çıkartmış olduğu Edebiyat Gülzarı adlı edebiyat sayfasının bir benzeri olarak Cenub-Şamili (Güney Rüzgarı) adlı sayfayı çıkarır ve bu sayfada Nim Şehit, Bilal Ezizi gibi genç ve yenilikçi yazarlarla birleşerek faaliyetlerini gerçekleştirme yolunda aktif olarak çalışmaya devam eder (Zaman 1995: 215).

O, aynı zamanda Edebiyat Nezeriyesi (Edebiyat Teorisi) adlı bir kitabı yazar ve yayımlar. Bu eser, Şıncañ Üniversitesi, Vilayet Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü, lise ve orta okullardaki Uygur öğrencileriyle beraber toplumdaki edebiyat severlerin ve öğretmenlerin edebiyat kuramını öğrenecekleri nadir eserlerden birisi olmuştur (Tursun 1998: 136).

Lutpulla Mutellip, Uygur halkının medeniyet seviyesini yükseltmek, halkına çağdaş dünyayı tanıtmak ve halkına özgürlük mücadelesinde yol gösterebilmek için tiyatroyu aktif şekilde kullanmıştır.

Bunun için gazete ve dergilerde tiyatroyla uğraşmak isteyenlere bu yeni sanat türünün tarihini, özelliklerini ve önemini tanıtmıştır. Bu sanat dalının kime hizmet ettiğini, onun gücünden ne şekilde faydalanmak gerektiği hakkındaki görüş ve fikirlerini şu şekilde dile getiriyor: "Sanatımızın halk tabakası ile yakın münasebette olarak onların arzu ve dileklerini ifade etmesi hatta halkın öz sanatına dönüşerek halka yabancı olmayan, halkın geleneksel sanatıyla bir basamak ilerlemesi şart. Bizim aynı zamanda halkın sanat miraslarına bağlı kalarak yeni sanat ürünlerini meydana getirmemiz gerek. İşte bunları gerçekleştirmemiz, yeniden çiçek açarak şahlanan, gürleyen ve gelişen yeni sanatımızı şekil ve içerik bakımından oluşturmamıza yardımcı olur."

“Sanatımızın halkımızı korkusuz mücadele ruhu ve vatanseverlik duygularıyla yetiştirmesi elzem. Bunun için bizim şarkılarımızın neşeli ve canlandırıcı olması gerek. Bizim sanatımızda ahu feryat, ahu figanların olmaması gerek. Müziğimiz, halkımızı mücadele etmeye yönlendirsın ve yeni oluşuma ilham versin. Halkı gaflet ve ümitsizlik içine sokan figanlar yerine neşeli, canlı şarkılar söylenmesi gerek. Bunu gerçekleştirmek için de halk melodilerinden faydalanmamız lazım.”³

Lutpulla Mutellip, yayıncılıkla da uğraşmıştır. Onun yaşadığı devirde Şincañ'da yayıncılık çok geri kalmış ve bu tür müesseseler yok denecek kadar azdır. Ayrıca matbaacılığı bir meslek olarak öğretecek bir kurum da bulunmuyordu.

Yayıncılıktaki bu eksikliklerden dolayı Lutpulla Mutellip, ünlü matbaacılarından ve yazarlardan yayıncılığı öğrenir. Çok kısa zamanda baskı ve dizgi gibi işlerde uzmanlaşır ve öğrenmiş olduğu bütün bu vasıfları diğer genç yazar ve şairlere öğreterek onları öğrenmeye teşvik eder. Onun bu çabaları boşuna gitmemiş, onun sayesinde yazarlığa kendisini adayın birçok kişi yetişmiştir (Tursun 1998: 294-295).

Lutpulla Mutellip'in bütün bu vasıfları öğrenmesinin ve öğretmesinin sebebi halkının cahil kalmasını istememesi ve halkının geleceğe yönelik emin adımlarla ilerlemesini arzu etmesidir. Bütün bu sebeplerden dolayı sadece şair ve yazar olmakla yetinmemiş, diğer sanatsal faaliyetler ve zanaatlarla da ilgilenmiştir.

3. Lutpulla Mutellip'in Edebi Kişiliği ve Eserleri

Lutpulla Mutellip, şiir, roman, fileton, tiyatro, opera ve drama tarzında edebi eserler vermiş, aynı zamanda edebiyat ve sanat içerikli makaleler yazarak edebiyata gönül vermiş genç nesil şair ve yazarları aydınlatmak ve yönlendirmek istemiştir.

Lutpulla Mutellip, her ne kadar en güzel şiirlerini vereceği çağda, dünyadan ayrılmak zorunda kalmış olsa da şiirlerini incelediğimiz zaman şiirlerinde zengin bir lirizm ve epik görüş, derin bir vatan ve halk sevgisi aynı zamanda büyük bir mücadele ruhu görürüz.

Lutpulla Mutellip, şiirlerini devrin ruhu ve inkılapçı mazmunlar doğrultusunda kaleme almış, eserleri ve şiirleri daima halkın menfaatine ve yenilikçi anlayışa yönelik olmuştur. O, nasıl Tesiratım adlı şiirinde Çağatay Edebiyatının büyük ve ölümsüz şairi Nevayî'nin ;

Tesiratım

*Uninĝ mazarini her bir varaĝtin izle,
Gümbez-kevrisini her misradin izle.
U icat deryasıĝa çömülgen,
U her misra tüviĝe kömülgen.*

Duyularım

*Onun mezarını her bir varakta ara,
Kümbet kabrini her mısradan ara.
O, sanat deryasında yüzmüş,
O, her mısra içine gömülmüş.*

ölümsüzleştini dile getirmişse kendisi de ölümsüz eserleri ile Uygur halkının kalbinde ebedilemiş şair hüviyetindedir. Çünkü o da sanat deryasına ve yazmış olduğu her mısraya gömülmüştür” (Sultan 1993: 130). Bu özelliğiyle şair, sonsuza kadar şiirlerinin mısralarında yaşayacak, şiirleri okundukça yaşayacaktır.

Lutpulla Mutellip, şiirlerinde pek çok mazmunu işlemiştir. Özellikle şiirlerinde “vatan sevgisi” en çok işlediği ve önem verdiği mazmunlardan biri olmuş, bu mazmunu şair pek çok şiirinde işlemiş ve vatan konulu şiirlerinde esarete ve emperyalistlere savaş açmıştır. Şairin vatan sevgisi ve emperyalistlerle olan mücadelesi Küreş Sepidin Sepe (Mücadele Safından Safına) adlı şiirindeki,

Küreş Sepidin Sepe

*Helkim uzaĝ yıllar cebru-zulümlar çekip keldi,
Zulum destide köz yeşi deryadek ekip keldi.
Kaņçe ret kızgaldı erkinlik ve azatlık izlep,
Yitelmey meķsedige şom kara taĝlar besip keldi.*

Mücadele Safından Safına

*Halkım uzun yıllar zulüm ve işkence çekti,
Zulüm yüzünden göz yaşı derya gibi aktı.
Kaç defa ayaklandı özgürlük ve hürriyet isteyip,
Maksadına yetmeyip, kötü kara daĝlar bastı.*

Mısralarda en güzel şekilde ifade bulmuş ve bu şiiriyle şair, bu ulu vatanın koynunda yaşayan insanların asırlardan beri zulüm çektiklerini, bağımsızlığa ve özgürlüğe hasret olduklarını, zulüm ve acılara dayanamayan halkın bir kaç defa isyan etmiş olsa da amacına ulaşamadığını büyük hasret ve hüznle dile getirmiştir (Emet 1983: 100).

Lutpulla Mutellip'in Cuņgo (Çin), Küreş İlhami (Mücadele İlhamı), Küreşivatimiz (Savaşıyoruz), Küreş Kızı (Mücadele Kızı), Küreş Sepidin Sepe (Mücadele Safından Safına) gibi şiirleri, Muhebbet Hem Nepret (Sevgi ve Nef-

ret) adlı destanı vatan sevgisine adanmış şiirlerindedir. Bu eserleri yazarken dayandığı ilham kaynakları halkı ve yoluna baş koyduğu mücadelesidir.

Yine şair Yıllara Cavap (Yıllara Cevap) adlı şiirinde zamanın su gibi akıp geçtiğini, geçmiş zamanın bir daha gelmediğini yılların vatan millet adına çalışarak ölümsüzleştirilebileceğini dile getiriyor.

Yıllarğa Cavap

*Vakit aldiraŋġu, saklap turmaydu,
Yıllar Şu vakitniŋ eŋ çoŋ yorgisi.
Aqkan sular, atkan taŋlar, kaytilanmaydu,
Yorġa yıllar ömrüniŋ yaman oġrisi.*

*Oġurlapla qaçidu arġıġa yanmay,
Bir-birini koġliŝip yorġiliŝip;
Yaŝlıq bėġida bulbullar kanat qaçmay,
Yopurmaqlar quyulidu, poliŝip.*

Yıllara Cevap

*Zaman aceleci, durmaz, beklemez,
Yıllar bu zamanın en büyük yorgası.⁴
Akan sular, atan tanlar tekrarlanmaz.
Yorġa yıllar ömrün yaman hırsızı.*

*Çalıp kaçar arkasına bakmadan,
Bir birini kovalayıp koŝuşur.
Gençlik baġında bülbüller kanat çırpmadan,
Yapraklar dökülür sararıp kurur.*

Şair, “Gençlik insan ömrünün en güzel, en kıymetli vaktidir, fakat gençliğin ömrü çok kısa. Eğer sen ömrünün işte bu cevher yıllarını değerlendirir, daha da çok şeyleri öğrenmezsen, halk için daha büyük daha güzel işleri yapmazsan, sonunda pişman olursun!” diyor ve Yaşlı Ügen (Oku Gençlik) adlı şiirinde kendisinin bu duygularını benzetme sanatından faydalanarak şu şekilde dile getiriyor.

Yaşlı Ügen

*Oylisaŋ, yaŝlıq, kıska sėniŋ ömrüŋ,
Taŋda çeçeklep, ġoya keçte qoyulidu.
Dimaqqa huŝpurak çeçip gülleriniŋ,
Köz eçip, yumġandek tuyulidu.*

*Yaŝlıq, qaçmaqsın, çėqip uçisen,
Evriŝim çiginġ muŝu, ügenin, ügen!
Qaraŋġu dil çölige bir kün çöksen,*

Oku Gençlik

*Düşün, gençlik kısa senin ömrün,
Tanda çiçek açıp, güya akşam soluyor.
Dimağa güzel koku saçıp güllerin
Göz açıp yummuş gibi geliyor.*

*Gençlik şimşeksin, çakıp kaybolursun,
Nazik zamanın bu oku oku!*

Karanlık gönül çölüne bir gün batacaksın,

Lutpulla Mutellip, edebiyat ve sanatın hakiki manasını ve rolünü çok iyi anlamıştır. Onun düşüncesine göre şairin ve yazarın toplumdaki olaylara seyirci değil, tam tersine bu olaylarla ilgilenen ve mücadelenin ön saflarında yer alan kahraman olması gerekir. Lutpulla Mutellip, hakiki şairin öncelikle vatanını, halkını canı gönülden sevmesi gerektiğini, edebiyat ve sanatı para kazanmak için, şahsına nam ve şöhret eklemek için değil, halkının menfaati için yapması gerektiğini düşünür (Tursun 1998: 276-277).

Şair bu düşüncesini Şair Toàrusida Muveşşeh (Şair Hakkında Muvaşşah) adlı şiirinde;

*Ölüm yok sanğa, şair zadi ölmeydu,
Elniñ büyük gevdisediki sep kızıl kan bol!*

*Örgiley, çörigiley, sadıgan ketey, el boyidin,
Elniñ tuygusiğa andek küyümçan bol!*

*Ölüm yok sana, şair hiç ölmez,
Halkın geniş gövdesinde saf kızıl kan ol!*

*Canım ciğerim yalvarıyorum halka karşı,
Halkın hissiyatına ana gibi sevgi dolu ol.*

mısraları ile çok güzel bir şekilde dile getiriyor.

Şair, yine aynı şiirinde halkını mücadeleye, savaşa davet ediyor. O, bu şiirin her bir mısrasının baş harflerini bir araya getirerek, Yaşas Üçün Küreş (Yaşamak İçin Savaş) çağrısı ile halkını Gomindañ'a karşı mücadele etmeye davet eder.

Şair, yapmış olduğu çalışmaların Gomindañ tarafından takibe alındığını ve etrafındaki insanların pek çoğunun yönetim tarafından satın alındığını Peryat (Feryat) adlı şiirinde adeta haykırarak;

Peryat

*Bu meniň gamlik köňgüm bolarmikin bir kün şat,
Ğem tağliridin uçup, bolarmenmu men azat.*

*Ya hemişe kıynilip, zulum otida köyüp,
Künniň serigin körmey, bolarmenmu men berbat.*

*Vakitsiz ğazaň bolgan, bağlar çölge aylangan,
Köňüldiki bu bostan bolarmu yenip avat.*

*Boranlarda uçmakta meniň cän emgeklerim,
Devirde inavet yok, kün-tün kılimen peryat.*

1942-yil Dekabr, Aksu

Feryat⁵

*Bu benim gamlı gönlüm olur mu bir gün şad,
Gam dağlarından uçarak olur muyum ben de azat.*

*Ya her zaman zorlanıp, zulüm ateşinde yanarak,
Gün ışığını görmeden olur muyum ben de berbat.*

*Vakitsiz yaprak sararmış, bağlar çöle dönüşmüş,
Gönüldeki bu bostan olur mu tekrar mamur.*

*Boranlarda uçmakta benim can emeklerim,
Devirde itimat yok, gece gündüz ediyorum feryat.*

dile getirmiştir. Şiirin son beytindeki *Devirde inavet yok, kün-tün kilimen peryat* (Devirde itimat yok, gece gündüz ediyorum feryat) sözleri şairin artık etrafındaki insanlara güvenini yitirdiğini, Gomindañ Partisinin baskısından dolayı büyük sıkıntı çektiğini açıkça belirtiyor.⁶

GomindaÆ partisinin baskı ve şiddetlerinden dolayı oğlunu dünya gözüyle bir gün göremeyen şair, evlat acısını Oalun Heúúide Mersiye (Oğlum Hakında Mersiye) adlı şiirinde kağıda dökerek yüreğindeki evlat sevgisini ve acısını dile getirmiştir.

Oğlum Heğkide Mersiye⁷

*Dunyağa kelip tapқан,
Eziz canımdın ayrıldım.
Men bıçare ğerib neyley,
Keşpullayımdın ayrıldım.
Kac pelekniň derdidin,
Ömrüm ötti köp yığlap.
Oğlumni körelmestin,
Yüzidin söyelmestin.
Botam dep yığlayalmestin,*

*Keşpulladin ayrıldım.
Atam bilen anamğa,
Hetler yazğandim men,
Emdi nimeler eytay,
Körelmidim oğlumni men.*

Oğlum Hakkında Mersiye

*Dünyaya gelip bulduğum,
Aziz canımdan ayrıldım.
Ben biçare garip neyleyim,
Keşpullamdan ayrıldım.
Kötü feleğin derdinden,
Ömrüm tükendi ağlayarak.
Oğlumu göremeden,
Yüzünden sevmeden.
Botam⁸ diye ağlayamadan,
Keşpulladan ayrıldım
Anamla babama,
Mektuplar yazmışım ben,
Şimdi ne diyeyim,
Göremedim oğlumu ben.*

Şiire ve edebiyata sevdalı olan şair, ölüm anında dahi yazmayı bırakmamış ve mücadelesinin son haykırışı olarak şu iki satırlık son şiirini kendi kanı ile yattığı hücrenin duvarına yazmıştır (Emet 1998: 97).

*Bu keňg zemin men üçün boldi devrez,
Yaş gülümni hazaňg kıldi kaňhor ebleh...*

*Bu geniş zemin benim için oldu cehennem,
Genç gülümü hazan etti hunhar düşman*

Lutpulla Mutellip, şiirlerinin yanında tiyatro, fileton, opera ve drama tarzında eserler vermiş, halkının edebiyat ve sanat bilgisinin artması için makaleler de yayımlamıştır.

Lutpulla Mutellip, toplumun sorunlarına, özgürlüğe, milletlerin eşitliğine ve emperyalizme karşı Şair'in Ecel Huduúuşıda (Ecel Anında), Padişah Samurayları Aair Halsiraydu (Padişah Samurayları Büyük Yorgunluk İçinde) ve UniÆ Kelgüsi Zor Hem Parlak (Onun Geleceği Güçlü ve Aydın) adlı mi-zah ve hiciv içerikli ve bir bu kadar da ders verici fileton tarzında eserler yaz-mıştır.

Şair, Lutpulla Mutellip Urumçi'ye geldikten sonra toplum ile kaynaşp, ede-biyat ve sanat dallarında kendini geliştirmiş her türlü edebiyat ve sanat so-

runları ile ilgilenmiş ve tartışmalarına katılmıştır. Mutellip'in edebiyat ve sanat tartışmalarına katılması şairi, yavaş yavaş tiyatro sahasına çeker. Tiyatro sanatına yönelen şair 1940 yılından 1945 yılına kadar süren beş yıl içinde bir çok tiyatro eseri yazmış ve sahneye koymuştur.

Lutpulla Mutellip, Samsaú Aúañ Úaynaydu (Sarımsak Ağabeyin Sinirleniyor), Küreş Kizi (Mücadele Kızı), Borandin Keyinki Aptap Fırtınadan Sonraki Güneş, Çiñ Moden (Çiñ Moden), Çimengül (Çimengül) adlı tiyatro eserlerini yazar ve sahneye koyar. Lutpulla Mutellip'in yazmış olduğu bu tiyatro eserleri, Doğu Türkistan'ın bütün şehirlerindeki tiyatro sahnelerinde oynanmış, Uygur halkının medeniyet seviyesinin artmasına, dünya emperyalistleriyle mücadele etmesine ve baskı karşısında baş kaldırmasına büyük etki etmiştir.

Şair, Lutpulla Mutellip, sadece halkının emperyalist güçlerle mücadele etmesi için sahne eserleri yazmamış; zenginlerin fakir halkı ezmesini, onları horlamasını gündeme getirerek halkının zengin tabakayla mücadele etmesi için de eserler yazmıştır. Yazarın Çin Moden adlı drama eseri bu tür eserlerinden birisidir.

Lutpulla Mutellip'in fakir halkın ezilmişliğini ve bu ezilmişlik karşısında mücadelesini anlatan Çin Moden adlı eserinin asli nüshası bulunamamış, Tohtahun Nasir'in asli nüshasından aktarmış olduğu nüsha asli kabul edilerek Lutpulla Mutellip Eserleri adlı esere alınmıştır. Eserin yazılış tarihi belli değildir.⁹

Lutpulla Mutellip, Samsak Akañ Kaynaydu (Samsak Ağabeyin Sinirleniyor) adlı komedisinde ise halkın cahilliğini ve medeniyet seviyesinin düşüklüğünü, yeniliklerden korktuğunu ve kaçtığını, yenilikçiler ile gericiiler arasındaki mücadeleyi perde arkasında mükemmel bir mizah gücü ile birleştirip topluma sunar. Bu şekilde halkını cahillikten kurtarmayı, halkının yeniliklerden kaçmamasını ve halkının medeniyet seviyesini yükseltmeyi hedefler.

Lutpulla Mutellip, edebiyata gönül vermiş yeni yetişen şair ve yazarların yetişebilmesi, edebiyatı ve sanatı daha iyi tanıyabilmeleri için Edebiyat Nezeriyesi (Edebiyat Teorisi), Seneetke Muhebbet (Sanata Sevgi), TiyatirniÆ Kelip Çüüşi ve Ravaclaniş Tarihi (Tiyatronun Oluşumu ve Gelişimi) adlı üç makale yazmıştır. Şairin yazdığı bu makaleler, Çin Yazarlar Cemiyeti Şincañ Şubesi Lutpulla Mutellip Eserlerini Basıma Hazırlama Komisyonu tarafından 1983 yılında yayımlanan Lutpulla Mutellip Eserleri adlı kitapta toplanmıştır.

Lutpulla Mutellip'in yazdığı Edebiyat Nezeriyesi (Edebiyat Teorisi) adlı makalesi 17 Eylül 1942 tarihinde Şincañ Gazetesinde Úaynam Örküşü mahlasıyla yayımlanır.¹⁰

Şair, Edebiyat Nezeriyesi adlı makalesinde; edebiyat türleri, edebiyatın özellikleri, edebiyat ilminin oluşumu, edebiyatın toplumdaki rolü, içeriği, yazar ve şairlerin sanat görüşleri gibi konular üzerinde durarak edebiyat severleri ve genç şair ve yazarları edebiyat hakkında bilgilendirerek yönlendirir.¹¹

Lutpulla Mutellip, bu makalesinde edebi eserlerde gerçek kesitlerden alınan hayat tarzlarının ve karakterlerin; yazarın hayat tecrübesi ve vermek istediği düşünce ile açıkça belirtiliyor Mutellip, “Yazarın sanat eseri meydana getirmesindeki esas kaynağı karikatür dilidir. Edebi eserin özelliği de işte burada” diyerek edebi eserde hayatı yansıtmakta edebi tasvirin ve bu tasviri yaratmakta edebi dilin önemini belirtmektedir.¹²

Edebiyat Nezeriyesi (Edebiyat Teorisi) adlı makalenin önemi, Mutellip'in o güne kadar edebiyat ve sanat hakkında Doğu Türkistan'da ilk defa edebiyat içerikli bir makale yazmasında ve bu makalesinde şairin edebiyatı bütün yönleriyle açıklayarak genç şair ve yazarları bilgilendirmek istemesinde gizlidir.¹³

Lutpulla Mutellip, Seneetke Muhebbet (Sanat Sevgisi) adlı makalesini ise Nisan Değişimi'nden¹⁴ sonra Altı Siyasete¹⁵ bağlı olarak, Uygur Milli sanatının gelişmesi ve dünyadaki diğer milletlerin sanat seviyesine ulaşması için yazmıştır.

Lutpulla Mutellip, Nisan Değişiminden sonra görünüşü milli, içeriği altı siyasete bağlı milli medeniyeti yükseltmek” sloganıyla Doğu Türkistan (Şincañ) milletlerinin tarihinde büyük değişim oldu, medeniyetin önemli bir türü olan sanatımız yeni gelişim imkanına sahip oldu.¹⁶ diyerek bundan sonra çok çalışmak gerektiğini, Uygur milli sanatını yükseltmek ve diğer milletlerin seviyesine çıkartmak için;

“Bizim yaptığımız yeni sanatın, altı siyasete tamamen bağlı olması ve onun hedeflerini teşvik etmesi şarttır.

Bizim sanatımızın, Altı Büyük Siyasete yönelik yenilikçi realizme bağlı bütün her şeyi ve hayatı doğru yansıtması, onu türlü renklerle renklendirmesi, pasif romantik yönelişe gitmemesi gereklidir.

Bizim sanatımızın halkı kahramanlık ruhunda yetiştirmesi, halkımızın mücadeciliğini, cesaretini ve vatan sevgisi ruhunu yükseltmesi gerekir.

Bizim sanatımızın, halk tabakası ile yakın münasebette bulunarak onların arzu ve isteklerini ifade etmesi, halka yabancı değil halkın öz sanatına dönüşmesi ve halk içindeki ananevî sanatla bir adım ilerleyerek şekillenmesi şart. Bizim aynı zamanda halkın milli sanat ilkelerine bağlı olarak yeniyi meydana getirmemiz gerek”¹⁷ der ve bütün bunları gerçekleştirmenin, Uygur milletinin yeniden filizlenmesine, şahlanmasına, kök salmasına, Doğu Türkis-

tan'da yaygınlaşan yeni sanatlarının şekil ve içerik cihetten gelişmesine yardımcı olacağını belirtir. Şair, bu düşünceleriyle halkın Uygur milli sanat anlayışını nasıl geliştireceğini, hangi amaç doğrultusunda kullanması gerektiğini ve sanatın halktan ayrılmaz bir parça olduğunu vurgulayarak halkın milli sanat miraslarına bağlı olarak yeni sanatı oluşturması gerektiğini vurgular.

O, aynı zamanda sanatın, halkı mücadele etmeye, savaşıma yönlendirmesi gerektiğini, halka ümitsizlik değil aksine yaşama gücü vermesi gerektiğini bizim sanatımızda feryat figanın, ahı cefanın olmaması lazım. Müziğimiz halkımızı mücadele etmeye, yeni kuruluşa ilhamlaştırsın. Halkı görgüsüzlük, ümitsizlik sokaklarına iten figanların yerine şuh, canlı, şarkı ve ezgilerin meydana getirilmesi gerek. Bunun için de halk ahenklerinden faydalanışımız şart.¹⁸ diyerek, halk ahenklerinden nasıl faydalanılması gerektiğini belirtir.

Son olarak şair, Rus şairi Puşkin'in Sanatın sevildiği yerde tenkit de vardır.¹⁹ sözüne değinerek sanatın gelişmesinde, doğru tenkitin ve istişarenin rolünün büyük olduğunu bu yüzden her zaman doğru tenkit ve doğru fikir alış veriş yapılmaması gerektiğini belirtir.

Lutpulla Mutellip, Seneetke Muhebbet (Sanat Sevgisi) adlı makalesinde, Milli Uygur sanatının ve tiyatrosunun gelişmesi için yapılması gerekenleri gerçek bir bilim adamı ve sanatçı gözüyle değerlendirerek Uygur tiyatrosunun ve sanatının gelişmesine yönelik yeni fikirler öne sürmüş ve kendisinin sadece şiir tarzında değil edebiyatın başka bir dalı olan tiyatro dalında daengin bilgi sahibi olduğunu ve gerçek bir sanatçı olduğunu ispatlamıştır.

Lutpulla Mutellip'in yazdığı Tiyatirniñ Kèlip Çiüişi ve Ravaclaniş Tarihi (Tiyatronun Oluşumu ve Gelişimi) isimli makalesi Şincañ Gazetesinde yayımlanır. Fakat, gazetenin orijinalinin bulunamamasından dolayı, İli Gazetesi yazar bölümündeki Tursun Zerdin'in sakladığı el yazması orijinal kabul edilmiş ve bir kısmı kısaltılarak Lutpulla Mutellip Eserleri adlı esere konmuştur.²⁰

Lutpulla Mutellip'in bu makelesi, Tiyatirniñ Kèlip Çiüişi Üçün Hazırlanğan Zemin, (Tiyatronun Oluşumu İçin Hazırlanan Ortam), Tiyatirniñ Kèlip Çiüişi, (Tiyatronun Oluşumu) Kèdimki Tiyatir Orniniñ Tüzülüşi, (En Eski Tiyatro Sahnesinin Yapımı) Tiyatirniñ Ravaclanişida Yazğuçılarniñ Tutқан Orni, (Tiyatronun Gelişiminde Yazarların Önemi), Tiyatirniñ Bugünki Kameletke Erişi (Tiyatronun Bugünkü Durumuna Gelişi) adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Lutpulla Mutellip, Tiyatirniñ Kèlip Çiüişi ve Ravaclaniş Tarihi (Tiyatronun Oluşumu ve Gelişimi) adlı bölümde "Bizim medeniyet türlerinden biri olan tiyatroyla tanışmamıza on yıldan çok oldu. Şimdi onu biz de oynamaya başladık. Bundan dolayı bu makalenin maksadı, artık bize tanıdık olan tiyatrosunun doğmasını, gelişmesini ve bugünkü duruma gelişini kısaca beyan etmek-

tir.”²¹ diyerek bu makaleyi yazmasındaki maksadının tiyatroyla yeni tanışan Uygur halkına, tiyatronun tarihi hakkında bilgi vermek olduğunu belirtir.

Lutpulla Mutellip'in Tiyatırınin K elip  ıkişi ve Revaclaniri (Tiyatronun Oluşumu ve Gelişimi) adlı makalesini yayımlamasının sebebi, Doğu Türkistan halkına, edebiyat ve sanat severlere tiyatronun oluşumu ve gelişimi gibi konularda doğru bilgiler vererek halkı tiyatro hakkında bilgilendirmektir.

Lutpulla Mutellip'in hayatını incelediğimizde halkının, medeniyet seviyesinin yükselmesi, uygar toplumlardan birisi olması, baskı ve şiddetten uzak özgürce nefes alabilmesi için çalışan ve bu uğurda hayatını feda eden çok yönlü bir edebi şahsiyet ve mücadele insanını görmekteyiz. O, haklı mücadelesi ve vermiş olduğu edebi eserleriyle Türk ve Dünya edebiyatında saygın yerini sonsuza kadar muhafaza edecek, yeni nesillere ışık tutmaya devam edecektir.

Sonuç

XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın başlarında Doęu Türkistan'da (řincań Uygur  zerk Bölgesi) pek çok siyasi ve ekonomik olaylar meydana gelmiştir. Bir taraftan zengin derebeyleri fakir halkı ezmiş; bir taraftan da Çin Milli Partisi Gomindań, Uygur halkı üzerinde siyasi baskı uygulamıştır. Bu siyasi ve ekonomik baskının sonucunda Uygur halkı ayaklanma çıkartmış, maruz kaldığı baskı ve şiddeti şiire ve yazmış oldukları nesri eserlere dökmüşlerdir. Özellikle Uygur gençleri arasında edebiyata ve sanata hevesli olanlar, halkının sesini duyurabilmek, baskı ve şiddete karşı mücadele edebilmek için edebiyatı halka sesleniş aracı olarak kullanmışlar ve bunun sonucunda  aędař Uygur Edebiyatı oluşmuştur. Halkının maruz kaldığı baskı ve şiddeti şiirlerinde ve yazmış olduğu nesri eserlerinde halka sesleniş aracı olarak kullananlardan birisi de Lutpulla Mutellip'tir.

Lutpulla Mutellip'in Gulca Tatar ortaokulunda ve Rus lisesinde okuması onu diğer Uygur şair ve yazarlarından ayırmaktadır. O, okumuş olduğu Tatar ortaokulunda şiirleriyle bütün Tatar halkına ve Türkistan halkına seslenen Abdulla Tokay, Dertmen gibi şairleri tanımış, Rus lisesindeyse Lermantov, Puşkin, Gorki, Dostoevski gibi Rus ve Dünya edebiyatına yazmış oldukları eserleriyle yenilik getiren şair ve yazarlarının eserlerini okuyarak dünyaya bakış açısını geliştirmiştir. Daha ortaokul ve lise çağlarından itibaren Tatar edebiyatının ve Rus edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarıyla tanışan Mutellip, içerisinde yaşamış olduğu ortamın gereksinimlerinden ve etrafındaki Enver Nesiri, İbrahim Muti gibi halkını seven aydınların yönlendirmesiyle daha k  k yaşlardan itibaren edebiyata yönelmiş, yazmış olduğu şiirlerinde, eserlerinde ve makalelerinde halkını mücadeleye davet etmiş, halkının medeniyet seviyesinin yükselmesi için çalışmıştır.

Şair, yazmış olduğu şiirlerinde ve nesri eserlerinde halkını mücadele etmeye davet etmekle yetinmemiş, aynı zamanda Şıncañ gazetesinde ve Aksu Şıncañ gazetesinde açmış olduğu Edebiyat Gülzarı ve Cenub Şamili (Güney rüzgarı) adlı edebiyat sayfalarında yayınladığı makaleleriyle ve Uygur halkına yabancı olan tiyatro sanatını halkına sesleniş aracı olarak kullanarak halkının yüksek medeniyet seviyesine ulaşması için mücadele etmiştir.

Halkına yazmış olduğu şiirleri ve nesri eserleriyle seslenen şair, İli, Tarbaatay ve Altay vilayetlerini kapsayan silahlı direniş hareketi, Üç Vilayet İttifakı'na Aksu, Gulca şehirleri merkez olmak üzere bütün Doğu Türkistan'ı içine alan Şarki Türkistan Uçkunlar İttifakı'nı kurarak halkını Çin Milli Partisi Gomindañ'a karşı silahlı çatışmaya hazırlamıştır. Bağımsızlık aşkıyla yaşayan şair Nur Hekim adlı bir hainin şairi ve bütün dava arkadaşlarını ele vermesi sonucu tutuklanarak 18 Eylül 1945 tarihinde idam edilir.

Lutpulla Mutellip, hayatını halkının özgürlüğünü kazanması için feda etmiş ve halkının bağımsızlığını kazanabilmesi için özellikle yazmış olduğu şiirleriyle edebi değeri yüksek eserler meydana getirerek Uygur edebiyatının unutulmaz şahsiyetlerinden birisi olmuştur. Şair Çağdaş Uygur Edebiyatının kurucularından biridir.

Açıklamalar

1. Lutpulla Mutellip 1945 yılında İli, Altay, Tarbagatay bölgelerinde yaşayan Uygur çiftçilerinin Çin hükümetine karşı başlatmış olduğu "Üç Vilayet İnkilabı"na aktif olarak katılır. Şair, "Üç Vilayet İnkilabı" teşkilatının önde gelen liderlerinin Aksu şehrine göndermiş olduğu şahıslarla görüşerek "Üç Vilayet İnkilabı" hakkında detaylı bilgi aldıktan sonra büyük bir aşk ve gayretle "Uçkunlar İttipakı"nı (Kıvılcımlar İttifakı) kurar. Kurmuş olduğu bu teşkilata kendisi gibi özgürlükçü ve milletini seven Nimşehit, Bilal Ezizi, Muniridin Hoca, Abdulla Davutop, Yusupcan gibi gençleri alarak halkı teşkilatlandırır ve "Üç Vilayet İnkilabı" teşkilatının liderlerine "Biz Cüme namazıga teret elip koyduk. Cüme namazını siler bilen bille okumakçimiz" (Biz Cuma namazını kılmak için abdest aldık. Cuma namazını sizinle beraber kılmak istiyoruz.) parolasıyla Aksu şehrinde Çin hükümetiyle savaşmak için hazırlık yaptıklarını "Üç Vilayet İnkilabı" ordusu Aksu tarafına geldiği zaman onlarla birleşerek düşmana karşı beraber savaşacaklarını bildirir. Daha sonra "Üç Vilayet İnkilabı" ordusu silahlı çatışmaya başlar ve kısa bir süre sonra üç vilayetin bağımsızlığını kazanarak üç vilayeti Gomindañ Partisi'nin yönetiminden çıkarır. Bunu öğrenen Lutpulla Mutellip, "Uçkunlar İttipakı"nın (Kıvılcımlar İttifakı) çalışmalarını hızlandırır ve Gomindañ Partisi'nin silah depolarına girebilmek için gizlice anahtar çıkartmaya başlayarak gençleri silahlı çatışmaya hazırlar. Gomindañ Partisi, satın aldığı hainlerin yardımıyla Lutpulla Mutellip'in ve dava arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmalarını tek tek öğrenir. Lutpulla Mutellip'in ve dava arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmalardan haberdar olan Gomindañ Partisi, ilk önce Lutpulla Mutellip'i daha sonra da Bilal Ezizi ve Müniridin Hoca'yı hapse atar.

- Lutpulla Mutellip'in kurmuş olduğu "Uçkunlar İttipaki"nın tam adı gerçekte "Şerkiy Türkistan Uçkunlar İttipaki" olarak geçer. Fakat, Çin yönetiminin baskısından dolayı Mutellip'in kurduğu bu teşkilat "Şerkiy Türkistan Uçkunlar İttipaki" adıyla değil "Uçkunlar İttipaki" olarak geçer. Ayrıntılı bilgi için bak. Tursun Erşidin, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998 s.181-196
2. Doğu Türkistan'da bulunduğum süre zarfında Uygur edebiyatının yetiştirmiş olduğu nadir şahsiyetlerden Bogda Abdulla muallimin girişimleri ve Lutpulla Mutellip'in dava arkadaşlarından Erşidin Tatlık'ın oğlu Dr. Erkin Erşidin'in geniş tevazusuyla şairin bugüne kadar yayımlanmayan "Tahir Zöhre" (Tahir ile Zöhre) ve "Gerib Senem" (Garip ile Senem) adlı iki opera ve drama eserlerine ulaşmayı başardım.
Erkin Erşidin ile yapmış olduğum görüşmeden bu iki eserin, şairin arkadaşı Erşidin Tatlık tarafından büyük bir öz veri ve titizlikle kağıda aktarıldığını ve eksik yerlerinin düzeltildiğini öğrendim. Bu iki eseri büyük bir titizlikle ve özveriyle kağıda aktaran Erşidin Tatlık, yayımlanması için Şıncañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı'na (Şıncañ Gençler Neşriyatı) gönderir. Maalesef, Uygur edebiyatçılarının kendi aralarındaki şahsi çekişmelerden dolayı eser basıma hazırlanmaz ve 13 Mart 2000 tarihinde oğlu Erkin Erşidin'e iade edilir. Erkin Erşidin, eserlerin tarihi ve Lutpulla Mutellip'in bilinmeyen bazı taraflarını anlattuktan sonra büyük bir incelik ve saygıyla iki eseri bana takdim etti.
 3. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, *Lutpulla Mutellip Eserleri* Urumçi 1983, s. 252-253.
 4. Yorga: Atın koşuş şekli.
 5. Şair, bu şiirini Aralık 1943 yılında Aksu'da yazıp, anne babasına yazdığı mektubun içinde göndermiş. Bakınız, Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, *Lutpulla Mutellip Eserleri* Urumçi 1983, s. 80.
 6. Şairin Gomindañ Partisi tarafından takip altına alınması hakkında daha çok bilgi edinebilmek için bakınız, 1998: 145,155.
 7. Tursun Erşidin, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998, s. 241.
 8. Bota: deve yavrusu anlamına gelir.
 9. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi.
 10. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, *Lutpulla Mutellip Eserleri*, Ağustos 1983, Urumçi s. 248.
 11. Tursunniyaz, Sadir "Lutpulla Mutellipniñ Edebiyat Seneet Nezeriyesi İlmiy Köz Karaşi Togrisida Kiskeçe Mulahize", *Şıncañ Sigen Daşö İlmiy Jurnalı*, 1988, 4. sa., s. 40
 12. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, a.g.e, s. 241.
 13. Lutpulla Mutellip'in bu makalesi "Şıncañ Gazetesi"nin 12 Aralık 1942 tarihli sayısında şairin "Seneet Humari" (Sanat Tutkusu) adlı mahlası ile yayımlanır.
 14. Aprel Özgerişi (Nisan Değişimi), 1933 yılında Cin Şurin hakimiyetine karşı çiftçilerin çıkartmış olduğu ayaklanmanın ismidir. Bakınız, Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şıncañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, *Lutpulla Mutellip Eserleri*, Urumçi 1983, s. 253.
 15. Alte Siyaset: (Altı Siyaset): 1933 yılındaki Nisan değişiminden sonra, Çin Kominist Partisi vekillerinin teşebbüs ve gayretleri sonucunda, Şiñşisey yönetimi, "Altı Bü-

- yük Siyaseti” başlatmıştı. Bu altı büyük siyaset; İşgalcılığa Karşı Mücadele Etmek, Sovyetler Birliği İle Dost Olmak, Uluslar arası Anlaşmalarda Ortak Hareket Etmek, Cahilliği Ortadan Kaldırmak, Barışı Korumak ve Şincañ’i Kalkındırmak maddelerinden oluşur. Bu siyasetler o zamandaki Şincañ’ın vaziyetinde Şincañ’a barış getirmek, Şincañ’ın iktisadi ve medeniyet işlerini geliştirmede büyük rol oynadı. Bu “görünüşü milli, içeriği altı siyasete bağlanan milli medeniyeti yükseltmek” sloganı da Şincañ’ın medeniyet, sanat işlerini geliştirmede büyük rol oynadı. Bakınız, Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, Lutpulla Mutellip Eserleri, Urumçi, 1983, s. 253.
16. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, Lutpulla Mutellip Eserleri, Urumçi 1983, s. 249
 17. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, a.g.e, s. 250.
 18. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, a.g.e, s. 253.
 19. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, a.g.e, s. 253.
 20. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, Lutpulla Mutellip Eserleri, Urumçi 1983, s. 256.
 21. Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, a.g.e, s. 256.

Kaynakça

- Aziz Narınbayev, *İzbranniye Proizvedeniya*, Bişkek 2004, s. 554
- Cuñgo Yazguçılar Cemiyeti Şincañ Uygur Aptonom Rayonluk Şubisi, *Lutpulla Mutellip Eserleri Urumçi* 1983, s. 252-253.
- Erkin Emet, *Çağdaş Uygur Şiiri ve Antolojisi*, Ankara, 1998, s.97.
- Nurmehemmet Zaman, *Uygur Edebiyatı Tarihi, (Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı Kısmi)*, Urumçi 1995, s.355.
- _____, *Uygur Edebiyatı Tarihi, (Uygur Hazirki Zaman Edebiyatı Kısmi)*, Urumçi 1995, s. 215.
- Savut Molavutov, *Uygur Edebiyatı Davanliri*, Almuta 2002, s.56.
- Şairin hayatının romanlaştırıldığı “Kaynam Örkişi” adlı romanda yazar Abdulla Talip, adı geçen eseri Ali Şir Nevayi’nin “Çahardivan” adlı eseri olarak belirtmiştir. 1996: 8.
- Tursun, Erşidin, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998, s.17.
- _____, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998, s. 214.
- _____, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998, s. 121.
- _____, a.g.e, Urumçi 1998 s.130-131.
- _____, *Lutpulla Mutellip ve Uniñ Keçürmişleri*, Urumçi 1998, s. 136.

The Life, Art and Work of Lutpulla Mutellip

Lokman BARAN*

Abstract: Lutpulla Mutellip is an important writer and poet of Modern Uighur Literature. He has a special place among other Uighuran poets and writers because of the education he received (which was unlike that received by his contemporaries, Abdulhaluk Uygur, Elkem Ethem, Abduriyim Teleşov Ötkür), because of the personages who made an influence on his understanding of art, because of writing in the genres of the theater and the filetion – genres that were never before employed in Uighuran literature – and because of publishing articles to introduce these genres to the Uighuran people. Lutpulla Mutellip has not only made use of literature and art to save his people from slavery and ignorance, but he has also fought for the independence of his people, actively joining in "Üç Vilayet İnkılabı". This article focuses on the life and work of Lupulla Mutellip by drawing from Uighur, Russian, and Turkish sources published on the writer.

Key Words: Lutpulla Mutellip, Uighur, East Turkistan, Uighur Literature, Modern Uighur Literature

* Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Program in Turcology, MA graduate / BISHKEK
baranlokman@yahoo.com; bortecine11@hotmail.com

Творчество И Биография Лютпулла Мутеллипа

Локман Баран*

Резюме: Лутпулла Мутеллип один из самых важных писателей и поэтов современной уйгурской литературы. В своих статьях, Лутпулла Мутеллип старался выразить художественные направления - театр, статьи, фельетоны, неизвестные уйгурскому народу того времени. Влияние образования Лутпулла Мутеллипа выделяло статьи писателя и поэта среди его современников, таких как Абдульхалук Уйгур, Элкем Эхтем, Абдурийим Телешов Откюр. Главная цель литератора борьба с необразованностью уйгурского народа и стремление к независимости. Также он активно принимал участие в революционном движении под названием «Юч Вилает Инкылабы». Описанная в данной статье биография писателя основана на книгах и других источниках о жизни писателя и поэта, переведенных и опубликованных на уйгурском, русском и турецком языках.

Ключевые Слова: Лутпулла Мутеллип, Уйгур, Восточный Туркистан, Уйгурская Литература, Современная Уйгурская Литература

* Выпускник Магистратуры Отделения Тюркология Киргизско Турецкого Университета Манас / БИШКЕК
baranlokman@yahoo.com ; bortecine11@hotmail.com